

Complexnummer: 483403

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 21
F 033 421 77 99
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

Van Mesdagkliniek

Aantal complexonderdelen

3

Monumentnummers van complexonderdelen

483406, 483412, 483420

Woonplaats

Groningen

Gemeente

Groningen

Provincie

Groningen

Hoofdadres van hoofdobject

Engelse Kamp 5, 9722 AX Groningen

Complexomschrijving

Inleiding COMPLEX VAN DE CELLULAIRE GEVANGENIS GRONINGEN, nu onderdeel van de Dr. S. van Mesdagkliniek, vrijstaand gesitueerd aan de Hereweg, bestaande uit een strafgevangenis met toegangspoort, twee directeurswoningen en een rij dienstwoningen, gebouwd in 1883-1884 als strafgevangenis naar ontwerp van Ingenieur-Architect J.F. Metzelaar in een eclectische bouwstijl. Het complex is gesitueerd aan de oude zuidelijke uitvalsweg van Groningen naar Haren en Assen, de Hereweg, op een aantrekkelijk gelegen terrein naast het Sterrebos, dat oorspronkelijk deel uitmaakte van de voormalige vestingwerken van Groningen, de Helperlinie (1698). Omdat de Helperlinie grotendeels op het grondgebied van de gemeente Haren lag en om te bewerkstelligen dat het gevangeniscomplex op Gronings grondgebied zou komen te liggen, werd de gemeentegrens met Haren in 1884 verschoven naar het Helperdiep, dat bij de ontmanteling niet gedempt werd. Het Helperdiep vormt thans nog de zuidelijke begrenzing van het terrein waarop het complex staat evenals het in 1901 bijgebouwde Huis van Bewaring. Het gebouw is de eerste van een reeks van strafgevangenis in Nederland als direct gevolg van het nieuwe Wetboek van Strafrecht (1881) die justitie-architect J.F. Metzelaar voor de staat der Nederlanden gebouwd heeft. In het nieuwe Wetboek van Strafrecht werd de mate en wijze van bestraffing herzien. Enerzijds sluit het ontwerp aan bij ontwerpen van cellulaire gevangenis, anderzijds is het Groningse complex de basis voor het type vleugelgevangenis dat tot in het begin van de twintigste eeuw door de architecten J.F. en W.C. Metzelaar werd gerealiseerd. Het gebouw markeert het eindpunt van een oude, en het begin van een nieuwe typologische ontwikkeling in de Nederlandse gevangenisbouw. Waardering COMPLEX VAN DE CELLULAIRE GEVANGENIS GRONINGEN, bestaande uit een zeldzaam en goed bewaard gebleven ensemble van de monumentale strafgevangenis met bijbehorende centrale toegangspoort, twee directeurswoningen en een blok cipierswoningen,

gebouwd in 1883 in een karakteristieke, eclectische bouwstijl naar ontwerp van justitie-architect J.F. Metzelaar, van algemeen belang vanwege zijn cultuurhistorische en grote architectuurhistorische en stedenbouwkundige waarde vanwege de kwaliteit van het totaalconcept en de opzet van het complex, vanwege de architectonische kwaliteit van het ontwerp en de karakteristieke detaillering en het materiaalgebruik, vanwege de architectonische gaafheid van het exterieur en vanwege zijn typologische belang als zeldzame markering in de ontwikkeling van de gevangenisbouw waardoor het gebouw een bijzondere plaats inneemt in de geschiedenis van de gevangenisbouw in Nederland.

Monumentnummer*: 483406

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 13 april 1995
Kadaster deel/nr: 5644/1

Complexnummer

483403

Complexnaam

Van Mesdagkliniek

Woonplaats*

Groningen

Gemeente*

Groningen

Provincie*

Groningen

Straat*

Engelse Kamp

Nr*

5

Toev.*

Postcode*

9722 AX

Woonplaats*

Groningen

Situering

Locatie

Kadastrale gemeente*

Groningen

Sectie*

B

Kad. object*

Appartement

Grondperceel

12069

Rijksmonumentomschrijving**

Inleiding

CELLULAIRE GEVANGENIS MET POORTGEBOUW, gesitueerd aan de Verlengde Hereweg, gebouwd in 1883 in opdracht van het Rijk naar ontwerp van justitie-architect J.F. Metzelaar in een zeer karakteristieke, eclectische bouwstijl. Sinds 1951 is het gebouw van de strafgevangenis in gebruik als tbs-kliniek en maakt het deel uit van het complex van de Dr. S. van Mesdagkliniek. In de jaren zestig is de oude oostvleugel gesloopt en inwendig zijn de vides in de gevangenisvleugels dichtgezet. De dakschilden rusten oorspronkelijk op Monierplaten (cementgebonden platen op ijzeren liggers), die al vroeg werden vervangen door pannendaken. Ondanks deze wijzigingen zijn de hoofdstructuur en opzet van het complex zeer goed bewaard gebleven en is het monumentale karakter van het exterieur en de centrale hal in stand gebleven.

Omschrijving

Het gebouw van de voormalige gevangenis is toegankelijk via een indrukwekkend poortgebouw met centrale toegangspoort aan de oostzijde van de Hereweg. Het poortgebouw bestaat uit twee zeshoekige torens, die aan de bovenzijde van zware kantelen zijn voorzien. Tussen de torens is in het midden een zware, dubbele houten deur geplaatst onder een brede rondboog. De deur is van kussenpanelen voorzien. De boogdoorgang wordt zowel aan de buiten- als binnenzijde afgeschermd door een hek van houten latwerk. De rondboog wordt geaccentueerd door zware sluitstenen van gefrijnsde hardsteen. De hoektorens bezitten een zwaar basement van ruw behakte natuursteenblokken met diagonale, lineaire patronen. In het basement zijn rechthoekige ijzeren tralievensters

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

geplaatst. Het basement wordt horizontaal geled door een iets vooruitspringende doorlopende onder- en bovendorpelrand van eveneens natuursteen. Het basement wordt beëindigd door een doorlopende geprofileerde hardstenen lijst. Het gevelmuurwerk van het poortgebouw is opgemetseld van roodbruine baksteen. Het schachtgedeelte hierboven bevat in elk gevelvlak smalle verticale vensterspleten met een hardstenen omlijsting, die schietgaten suggereren. Boven de schacht kraagt het bovenste deel tot twee maal toe uit tot een kanteelachtige beëindiging. De uitkragingen worden gemarkeerd door doorlopende geprofileerde hardstenen lijsten waarvan de onderste lijst rust op in hardsteen uitgevoerde consoles. De kantelenreeksen zijn afgedekt met hardsteen. In het onderste uitkragende deel bevat elk gevelvlak een tweetal smalle hardstenen openingen, die eveneens schietgaten suggereren. Boven de rondboog is een hardstenen stichtingsplaat bevestigd, waarop het bouwjaar 1882-1883 staat aangegeven. Aan weerszijden van het poortgebouw sluiten circa drie meter hoge muren aan die de begrenzing vormen van het rechthoekige voorplein voor de gevangenis. De muren zijn eveneens van met hardsteen afgedekte kantelenreeksen voorzien. Op de hoeken zijn naar de buitenkant lagere, ronde hoektorentjes met kantelen uitgebouwd. Het voorplein leidt naar het entree- en voorgebouw van de gevangenis. Dit bouwdeel is opgetrokken op een rechthoekige plattegrond en is met zijn voorgevel evenwijdig aan de rooilijn en de ommuring gesitueerd. Het gebouw telt twee bouwlagen onder een zadeldak, belegd met een vernieuwde pan en is strikt symmetrisch van opzet. De voorgevel is vijf traveeën breed. Het middenrisaliet bevat de centrale ingangspartij onder een rondboog. De ingang wordt omkaderd door een hardstenen omlijsting met blokken en sluitstenen. Het middenrisaliet is uitgebouwd tot een hoger opgetrokken vierkante, torenachtige uitbouw, die van kantelenreeksen is voorzien. De ingang is in een portiek geplaatst en bestaat uit een zware, bewerkte toegangsdeur met metaalbeslag. Op de eerste verdieping zijn twee segmentboogvormige vensters geplaatst op een doorlopende hardstenen onderdorpellijst. De vensters hebben een zes-ruits roedeverdeling en hanekamen met gepleisterde negblokken en sluitstenen. De zolderverdieping bevat een tweetal gepaarde smalle vensters onder rondbogen. Tussen en boven de twee bogen is in het midden een ronde klok aangebracht. De ingang en verdiepingsvensters worden samengevat door een monumentale rondboog van geprofileerd stuc werk en aan de bovenzijde gepleisterde sluitsteenblokken. De gevels van het middenrisaliet worden beëindigd door omlopend uitkragend muurwerk op natuurstenen consoles en kantelenreeksen. De beide vleugels aan weerszijden zijn elk twee raamtraveeën breed en worden geled door brede muurdammen. Hiertussen zijn in het muurvlak terugliggende brede driedelige vensterpartijen onder een over twee verdiepingen doorlopende rondboog geplaatst. De vensters hebben een houten roedeverdeling; de vensters op de begane grond zijn segmentboogvormig gesloten; die op de verdieping zijn met een rondboog gesloten. De gevels van de vleugels worden beëindigd door een decoratief fries van gekleurde baksteen. De iets uitkragende natuurstenen goot rust op een reeks enkele en gepaarde, gecanneleerde natuurstenen consoles. De geveltoppen van de zijgevels zijn gedecoreerd met trapsgewijs klimmend metselwerk. Inwendig nog van belang de centrale hal met trappenhuis op kolommen en bewerkte, smeedijzeren hekwerken. Haaks op het voorgebouw sluiten de cellenvleugels aan van de eigenlijke gevangenis, die op een kruisvormige plattegrond zijn opgetrokken. Karakteristiek is de dakconstructie van het complex die bestaat uit gemetselde bogen waarop zich ijzeren gordingen bevinden. Oorspronkelijk lagen hierop Monierplaten.

Waardering

CELLULAIRE GEVANGENIS MET POORTGEBOUW, gebouwd in 1883 in opdracht van het Rijk naar ontwerp van justitie-architect J.F. Metzelaar in een karakteristieke, eclectische bouwstijl, van algemeen belang uit architectuurhistorisch en stedenbouwkundig oogpunt alsmede van belang als functioneel onderdeel van het complex van de cellulaire gevangenis Groningen.

Hoofdcategorie

Bestuursgebouwen, rechtsgebouwen en overheidsgebouwen

Subcategorie

Gerechtsgebouw(E)

Functie

Gevangenis

Monumentnummer*: 483412

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 13 april 1995
Kadaster deel/nr: 5644/1

<i>Complexnummer</i>	<i>Complexnaam</i>
483403	Van Mesdagkliniek

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Groningen	Groningen	Groningen

<i>Straat*</i>	<i>Nr*</i>	<i>Toev.*</i>	<i>Postcode*</i>	<i>Woonplaats*</i>	<i>Situering</i>	<i>Locatie</i>
Hereweg	126		9722 AA	Groningen		Herewegwijk
Hereweg	130		9722 AA	Groningen		Herewegwijk

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kad. object*</i>	<i>Appartement</i>	<i>Grondperceel</i>
Groningen	B			4647
Groningen	B			4648

*Rijksmonumentomschrijving***

Inleiding

DIRECTEURSWONINGEN, onderdeel uitmakend van het complex van de cellulaire gevangenis Groningen, vrijstaand gesitueerd aan de oostzijde van de Hereweg aan de uiteinden van de muur, die het complex aan de voorzijde afsluit, gebouwd in circa 1885-1890 in een eclectische bouwstijl. Het betreft twee identieke woningen; de noordelijke woning was bestemd voor de directeur, de zuidelijke voor de adjunct-directeur van de gevangenis. De woningen zijn met de voorgevel naar de straat gericht en thans in gebruik als onderdeel van de Dr. S. van Mesdagkliniek.

Omschrijving

De woningen zijn opgetrokken op een rechthoekige plattegrond en tellen één bouwlaag onder een zadeldak, belegd met een grijze Hollandse pan. De voorgevel is vier raamtraveeën breed en is witgepleisterd en voorzien van schijnvoegen. Het gevelmuurwerk van de zijgevels is witgesausd. De voorgevel bevat op de begane grond een viertal rechtgesloten vensters met een tweedelig bovenlicht. In pleister is de suggestie van strekken aangegeven. De vensters hebben hardstenen onderdorpels en zijn voorzien van houten roosterjalouzieën. De topgevel bevat een rondboogvenster met een vier-ruits roedeverdeling onder een rondboog. Het venster is in een gepleisterd, iets vooruitspringend rechthoekig kader geplaatst dat aan de bovenzijde recht wordt afgesloten door geprofileerd stuc lijstwerk. In het midden boven het venster is een bewerkt smeedijzeren muuranker aangebracht. De zijgevels

---

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

worden beëindigd door een geprofileerde houten bakgoot op houten klossen.

Waardering

DIRECTEURSWONINGEN, onderdeel uitmakend van het complex van de cellulaire gevangenis Groningen, gebouwd in circa 1885 in een eclectische bouwstijl, van architectuurhistorisch en typologisch belang alsmede van belang als functioneel onderdeel van het complex van de cellulaire gevangenis.

Hoofdcategorie

Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie

Dienstwoning(K)

Functie

Direkteurswoning

Monumentnummer*: 483420

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 13 april 1995
Kadaster deel/nr: 5644/1

<i>Complexnummer</i>	<i>Complexnaam</i>
483403	Van Mesdagkliniek

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Groningen	Groningen	Groningen

<i>Straat*</i>	<i>Nr*</i>	<i>Toev.*</i>	<i>Postcode*</i>	<i>Woonplaats*</i>	<i>Situering</i>	<i>Locatie</i>
Hereweg	132		9722 AA	Groningen		Herewegwijk
Hereweg	134		9722 AA	Groningen		Herewegwijk
Hereweg	136		9722 AA	Groningen		Herewegwijk
Hereweg	138		9722 AA	Groningen		Herewegwijk
Hereweg	140		9722 AA	Groningen		Herewegwijk
Hereweg	142		9722 AA	Groningen		Herewegwijk

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kad. object*</i>	<i>Appartement</i>	<i>Grondperceel</i>
Groningen	B			11373
Groningen	B			11370
Groningen	B			11369
Groningen	B			11372
Groningen	B			11368
Groningen	B			11371

*Rijksmonumentomschrijving***

Inleiding CIPIERSWONINGEN, bestaande uit een blok van zes woningen onder één kap, gesitueerd aan de oostzijde van de Hereweg ten zuiden van de toegangspoort van de cellulaire gevangenis, gebouwd in 1894 in opdracht van het Rijk naar ontwerp van justitie-architect J.F. Metzelaar in een ambachtelijk-traditionele bouwtrant. De voorerven worden omzoomd door een eenvoudig smeedijzeren hekwerk. De woningen zijn thans particulier bewoond. Omschrijving De woningen zijn opgetrokken op een rechthoekige plattegrond en tellen één bouwlaag en een zolderverdieping onder een gemeenschappelijk zadeldak, belegd met een grijze Hollandse pan. De woningen zijn voorzien van aan elkaar gespiegelde uitbouwtes aan de achterzijde. De voorgevels zijn elk twee traveeën breed en opgemetseld van roodbruine baksteen. De zijgevels zijn witgepleisterd. De venster- en deuropeningen zijn licht getoogd gesloten met strekken. De deuren zijn voorzien van een tweedeligbovenlicht. De brede vensters bezitten

---

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

hardstenen onderdorpels en een bovenlicht met een zesruits-roedeverdeling. Oorspronkelijk bezat ook de onderste helft van de vensters deze roedeverdeling. De vensters zijn aan weerszijden voorzien van houten roosterjalouzieën. De balklaag wordt gemarkeerd door smeedijzeren muurankers. De lage zolderverdieping bevat vensters met een zes-ruits en vier-ruits roedeverdeling. Tussen de hardstenen onderdorpels is een doorlopende band van reliëfmetselwerk aangebracht. De gevels worden beëindigd door een geprofileerde houten bakgoot met overstek. Waardering CIPIERSWONINGEN, van architectuurhistorisch en typologisch belang alsmede van belang als functioneel onderdeel van het complex van de cellulaire gevangenis.

Hoofdcategorie

Woningen en woningbouwcomplexen

Subcategorie

Dienstwoning(K)

Functie

Ciperswoning(K)